

УДК 327.39(4-11):339.9(4-11):658.26(477)
DOI: 10.24144/2078-1431.2022.2(29).59–76

Олеся Бенчак,
кандидат соціологічних наук, доцент кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВИХ АВАНГАРДНИХ ФОРМ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРАЇНАХ ЄС

Процеси регіоналізації, внутрішньополітичні, економічні і соціальні зміни, пандемія Covid-19 створюють нові виклики і відкривають можливості для транскордонного співробітництва. Сучасні процеси глобалізації здійснюють суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток усіх країн світу. У багатьох аспектах цей вплив раніше суттєво послаблював роль інституту держави, посилюючи натомість роль інших суб'єктів, таких, як місцеві спільноти та органи самоврядування, громадські організації, транснаціональні компанії та ін. Нині ж відбувається згортання процесів глобалізації з нарощуванням ваги регіональних і локальних чинників та повернення значення і ролі національних держав. Загальносвітові та регіональні тенденції постають в Україні також у суперечливій формі, що виявляється і в транскордонному співробітництві регіонів України з регіонами-сусідами країн ЄС.

Сьогодні загальний інтерес усіх держав полягає в тому, щоб прикордонні території встановлювали й підтримували між собою партнерські відносини і тим самим сприяли розвитку дружніх міждержавних відносин. Уряди і місцева влада цих країн зацікавлені у використанні фінансових ресурсів Європейського Союзу для найшвидшого вирішення проблем бідності, зайнятості, вирівнювання рівнів розвитку регіонів. У свою чергу ЄС прагне до того, щоб прикордонні території сусідніх держав були продовженням європейської зони стабільності і добробуту, оскільки на цій основі можна забезпечити безпеку його нових східних рубежів від нелегальної міграції, контрабанди, екологічних катастроф і т.д.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, євро регіони, транскордонні кластери, Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС), Об'єднання євро регіонального співробітництва (ОЕС), транскордонні промислові зони та парки.

Regionalization processes, internal political, economic and social changes, the Covid-19 pandemic create new challenges and open up new opportunities for cross-border cooperation. Modern processes of globalization exert a significant influence on the socio-economic development of all countries of the world. In many aspects, this influence previously significantly weakened the role of the state institution, instead strengthening the role of other subjects, such as local communities and self-governing

bodies, public organizations, transnational companies, etc. Nowadays, the process of globalization is winding down with the increasing weight of regional and local factors and the return of the importance and role of national states. Global and regional trends appear in Ukraine also in a contradictory form, which is also evident in the cross-border cooperation of the regions of Ukraine with the neighboring regions of the EU countries.

Today, the common interest of all states is that the border territories establish and maintain partnership relations among themselves and thereby promote the development of friendly interstate relations. The governments and local authorities of these countries are interested in using the financial resources of the European Union for the fastest solution to the problems of poverty, employment, and equalization of regional development levels. In turn, the EU strives for the border territories of neighboring states to be a continuation of the European zone of stability and prosperity, since only on this basis can the security of its new eastern borders be ensured against illegal migration, smuggling, environmental disasters, etc.

Keywords: cross-border cooperation, Euroregions, cross-border clusters, European Groupings of Territorial Cooperation (EGTC), Union of Euroregional Cooperation (EUC), cross-border industrial zones and parks.

Тривалий час поняття «транскордонне співробітництво» інтерпретувалося як ідентичне до поняття «прикордонне співробітництво», тобто співробітництво суміжних прикордонних територій держав. Проте реальне життя, практика транскордонного співробітництва змусили внести в це трактування принципові корективи і підштовхнули до розвитку нових авангардних форм транскордонного співробітництва.

Серед основних форм сучасного транскордонного співробітництва в ЄС зазвичай виділяють євро регіони, транскордонні кластери, Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС), Об'єднання євро регіонального співробітництва (ОЄС), транскордонні промислові зони та парки, а також транскордонне партнерство. Вони перераховані від найбільш масштабних до локальних. В кожній із цих форм є свої стратегічні завдання та правова база, яка регламентує джерела фінансування, можливість залучення учасників за межами ЄС, можливість акцентування уваги не на економічній, а на соціально-культурній складовій тощо. Слід зазначити, що ці форми сучасного ТКС не є монолітними і на сьогоднішній день побутує думка, що для більш ефективного досягнення цілей великі форми транскордонної співпраці (перш за все євро регіони) часто можуть реорганізовуватися в ЄУТС чи ОЄС, що як показує практика – є успішними та ефективними.

Євро регіони. Явище транскордонного співробітництва помітно розвивалось та еволюціонувало протягом останніх десятиліть. Нині ж його основною формою можна вважати євро регіони, що являють собою двосторонні (або більше) міжнародні асоціації, спілки чи робочі комітети адміністративно-територіальних одиниць в прикордонних регіонах.

Найбільш плідними серед них будуть ті, що носять так званий «рамковий характер». До них відносять різноманітні робочі об'єднання, що

підтримують міжорганізаційну форму прийняття рішень і зазвичай забезпечені власними фінансами. До цієї групи можна також віднести регіональні ради, неофіційні асоціації місцевих органів влади та транскордонних органів, які приймають форму неурядових організацій як приватного сектора, так і волонтерів [8, с. 125].

Єврорегіони істотно різняться за юридичним статусом і організацією, але мають багато спільних рис: функціонують на постійній основі, а не тимчасово для виконання певних проєктів; володіють окремою ідентичністю та суб'єктністю; у своєму розпорядженні мають власні адміністративні, технічні і фінансові ресурси; мають власну систему прийняття рішень; об'єднують дві або більше адміністративно-територіальних одиниць, що є частинами різних держав; здійснюють співробітництво на регіональному, а не на державному рівні; мають власні органи і структури управління; розвивають численні напрями співпраці, зокрема ті, що пов'язані із соціальними та соціокультурними проблемами [2, с. 70].

Рада Європи та Асоціація європейських прикордонних регіонів (АЄПР) вказує такі характеристики єврорегіонів: вони не утворюють нових урядових установ, а функціонують в межах вже існуючих; не виступають носіями політичної влади; функціонують заради сприяння спільних інтересів і покращення життя прикордонного населення; виступають транскордонною організацією, що має постійного секретаря, команду та ресурси; їх діяльність регулюється міждержавними угодами.

Розвиток єврорегіонів та великих форм транскордонного співробітництва відбувається логічно та системно. Сучасні дослідники виділяються такі основні стимули їх розвитку:

- наявність сформованої інституційної бази;
- розроблена нормативно-правова база;
- удосконалення механізмів фінансової допомоги ЄС, які пов'язані із розвитком транскордонної співпраці та соціально-економічною еволюцією транскордонних регіонів;
- «розростання» ЄС та використання налагоджених у попередні роки інструментів європейської інтеграції зокрема у транскордонній площині, з внутрішніх на зовнішні кордони ЄС [15, с. 37].

Говорячи про види єврорегіонів, доречно було б поділити на такі:

- 1) утворені з територій країн-членів ЄС;
- 2) створені на суміжних територіях ЄС з іншими країнами;
- 3) сформовані на території держав, які не входять до ЄС.

Станом на сьогодні кількість єврорегіонів в Європі більше сотні. Окрім них, налічується понад десяток великомасштабних транскордонних об'єднань, майже всі з яких були створені наприкінці минулого століття. Деякі регіони з часом розвиваються та переорієнтовуються. Наприклад, створені в 90-х рр. 4 єврорегіони (Pomerania, Pro Europa Viadrina, Spree-Neisse-Bober, Neisse) повністю «накрили» німецько-польське, частково німецько-чеське прикордоння (колишній східний кордон Європейського Союзу), а тому сьогодні змінили свій характер, що проявляється у їх діяльності [7, с. 35].

Якщо проводити географічний аналіз розташування євро регіонів, то стає помітно, що більша їх частина знаходиться в Європі. Провідними гравцями тут виступають Німеччина та Франція, які є де-факто засновниками європейської транскордонної співпраці загалом. Вони беруть участь у 24 та 19 євро регіональних структурах відповідно. Залучення інших європейських країн в діяльність євро регіонів виглядає наступним чином: Іспанія – 9, Польща – 8, Нідерланди – 7, Австрія та Швеція – по 6, Італія та Данія – по 5, Бельгія, Чехія, Ірландія, Великобританія – по 4. Інші країни мають менші показники. Активний інтерес до євро регіональної співпраці проявляють також нові країни ЄС, що вступили до нього на початку XXI ст. Це засвідчує важливість політичної та економічної функції таких міждержавних зв'язків, а також важливість для процесів розширення європейської спільноти. Здебільшого країни залучені до діяльності євро регіонів по двоє, однак є країни, які працюють в трьох, чотирьохсторонньому форматі чи навіть більше. Серед останніх варто виділити:

- Адріатично-Іонійський євро регіон, створений в 2006 році, який охоплює території аж 6 країн: Хорватії, Італії, Греції, Албанії, Боснії та Герцеговини;
- Балтійський регіон (1998 р.) включає 5 країн: Данія, Литва, Польща, Швеція та Росія;
- Карпатський євро регіон (1993 р.): Угорщина, Польща, Словаччина, Румунія, Україна).

Транскордонні процеси на новому східному кордоні ЄС, в тому числі в Карпатському регіоні, розвиваються у вельми специфічному соціальному середовищі. Без урахування реального впливу цього середовища на процеси транскордонної комунікації неможливо зрозуміти їх сутність і прогнозувати тенденції розвитку. Дослідження соціокультурних характеристик цього контексту є необхідною умовою успішного соціального управління транскордонними процесами [2, с.73].

Прикладом успішності євро регіонів можуть бути різноманітні програми, націлені на розвиток різних форм господарства. Наприклад програма «IACOBUS», що є результатом транскордонної співпраці між університетами євро регіону Галіція-Північна Португалія. Програма охоплює 12 навчальних закладів та покликана сприяти розвитку вищої освіти та науково-технічних досягнень у цих регіонах. Наступним успішним прикладом є проект «TransferMuga!», що спрямований на розкриття доступності різних видів транспорту євро регіону Нова Аквітанія-Уескаді-Навараа, що у Західних Піренеях. Він забезпечує спільну мультимодальну мережу між колишньою Аквітанією та країною Басків. Ще одним позитивним прикладом функціонування євро регіонів є проект «CREAMED» – це мережа бізнес-інкубаторів Піренейсько-середземноморського регіону. В основі його діяльності – стимул економічного розвитку місцевості шляхом створення надійних та стабільних компаній. Він сприяє бізнес-інноваціям, обміну, розвитку фірм різних форм промисловості. І таких успішних проектів по ЄС налічується дуже багато на сьогоднішній день.

На суть транскордонного співробітництва впливає і розроблення стратегій ЄС. Наприклад, в 2009 році почалась розробка Стратегії ЄС для регіону Балтійського моря. Тоді ЄС чітко бачив дедалі більшу зацікавленість у співпраці великих європейських регіонів. Слід вказати, що, на думку П. Ю. Петрова, макрорегіональні стратегії дають нові можливості для всебічного розвитку великих регіонів, їх потенціалів та вирішення спільних проблем; додатково розкривають значення ЄС та посилюють горизонтальну політику ЄС. Вони реагують на різноманітні виклики як природного, так і антропогенного характеру. Наприклад, погіршення екологічного стану Балтійського моря; невикористаний потенціал судноплавства та поліпшення якості води для привабливості Дунайського регіону; економічна, соціальна та екологічна різноманітність і фрагментація в регіоні Адріатичного та Іонічного морів; територіальні, економічні та соціальні дисбаланси між містами та сільськими районами в Альпах, що необхідно розглянути в майбутній Стратегії ЄС для альпійського регіону і т.д. Можна припустити, що першочерговий фокус на соціально-економічній співпраці з часом може зрушитись навіть в бік політичного впливу ЄС, що частково змінює і саму суть транскордонного співробітництва.

Іншим прикладом перспективного єврорегіону, що має багато різних функцій, є «Гельсінкі – Таллінн» (включає в себе Фінляндію та Естонію). Цей регіон сприяє співробітництву між країнами і підвищенню позитивної регіональної інтеграції. Даний регіон є також загальним форумом для місцевих і регіональних політиків, експертів, бізнесменів і громадських організацій для того, щоб разом об'єднатися для діалогу і проектування загального майбутнього регіонів-близнюків Гельсінкі – Уусімаа і Таллінн – Харьюмаа. Цей єврорегіон, окрім економічної функції, також чудово підходить на роль каталізатора, координатора і посередника співробітництва серед своїх партнерів і в більш широкому регіоні Балтійського моря [12, с. 181-186]. Таким чином, єврорегіон «Гельсінкі – Таллінн» за своєю суттю є не тільки економічною, але також дорадчою та навіть політичною платформою.

Таким чином, єврорегіони – це найбільші та найпотужніші форми транскордонної співпраці, які існують в ЄС. Зазвичай вони залучають дві-три країни, проте є і винятки. Особливістю цих форм ТКС є їх складність та масштабність, а також стратегічне планування на роки, а то й десятиліття вперед.

Транскордонні кластери. Слово «cluster» походить з англійської та означає гроно, букет, щітку або групу, зосередження (наприклад людей, предметів) тощо. Характерною ознакою його суті є об'єднання окремих елементів (складених часток) у єдине ціле для виконання певної функції або реалізації певної мети. Ідея використання кластерного підходу в підприємстві вперше з'явилась у Великобританії після Великої депресії. Втім, комплексно та науково вперше сформована концепція кластерного розвитку була в 90-х рр. американцем М. Портером у книзі «Конкурентна перевага націй». Вона дала початок активному вивченню цього підходу у транскордонній співпраці.

Транскордонним кластерам притаманні такі риси, як: група незалежних компаній чи інституцій, зосередженість в одному прикордонному регіоні, ведуть співробітництво в різних галузях, проте використовують спільні технології, а тому доповнюють одне одного, часом об'єднуються для виконання спільних проєктів, що мають на мету створення мережевих ефектів, нових знань, компетенцій.

Якщо узагальнити європейський досвід процесів кластеризації, то за формуванням визначаються такі моделі транскордонних кластерів:

- монополярний (або асиметричний). Він створюється якщо транскордонні регіони суттєво відрізняються за економічним розвитком і/або інституційними системами.
- біполярний. Він формується на існуванні регіональних кластерів як установчих елементів. У межах цього встановленого статусу будується транскордонна мережа.

Яскравим прикладом транскордонного кластера (хоч і не європейського) є відома у всьому світі Силіконова долина у США. Її особливість – залучення провідних спеціалістів та підприємців з усього світу. І хоча вони здебільшого працюють над максимально різними проєктами, вони використовують схожі технології, а тому часто співпрацюють між собою задля покращення ефективності та збільшення переваги над конкурентами.

Прикладом успішної діяльності транскордонних кластерів у Європі може бути Долина Медікон, яка розташована на кордоні Данії та Швеції. Початок діяльності цього кластера припадає на 90-ті роки, коли стало зрозумілим залежність Данії від іноземного ринку. Так виникла ідея створити високотехнологічний кластер, який би став конкурентоспроможним у світі. На сьогодні Медіконова долина нараховує більше, ніж 33 клінік, 11 університетів, 12 наукових парків та інкубаторів, а на її території проживають більше, ніж 3,5 млн. осіб. Спеціалізація Долини Медікон – це реалізація нових підходів до лікування діабету, раку та патологій нервової системи людини. Окрім безперечно важливого спрямування її діяльності, вона також вирішує ряд економічних проблем, зокрема надання робочих місць близько 30 тис. людей та надання освіти майже 150 тис. студентів.

До основної переваги цієї форми ТКС можна віднести інтегрування в єдине ціле різних складових регіону на основі поділу праці. Як стверджує В. В. Гоблик, учасники транскордонних кластерів здебільшого перебувають у різних податкових, законодавчих середовищах сусідніх країн, однак можуть мати спільні підприємства та організації, користуватися спільною інфраструктурою, і функціонують насамперед на транскордонних ринках. В той же самий час автор наголошує, що інтенсивність мережевих взаємодій у кластері обмежується наявністю кордону, який створює додаткові бар'єри для вільного руху товарів, робочої сили, капіталу. Типовими бар'єрами для налагодження співпраці можуть бути різниця в менталітеті, традиціях, мові, культурі, складні сторінки спільної історії (яких в європейських країнах чимало) і т.д. Для того, щоб кластери стали успішними, потрібен час. Численні приклади свідчать про те, що на фор-

мування кластеру потрібно близько десятиріччя, щоб розробити вагому та реальну конкурентну перевагу [3, с. 12-13].

Якщо вести мову про головні переваги транскордонних кластерів, то Н. Мікула звертає увагу на можливість залучення додаткових фінансових ресурсів, а також зменшення транспортно-заготівельних витрат. Здебільшого центрами транскордонних кластерів виступають університети та науково-прикладні інститути [11, с. 33].

Діяльність транскордонних кластерів та ініціативи по створенню нових доволі активно підтримуються Європейським Союзом. Тут важливою платформою виступає Європейська обсерваторія з питань кластерів та промислових зон. Вона займається аналітикою кластерів, центром збору статистичної інформації по їх діяльності тощо. Підпорядкована їй експертна група організовує постійні зустрічі в різноманітних форматах для обговорення поточних проблем та перспектив кластерів. Також регулярно відбувається Форум європейської кластерної політики, Європейська кластерна конференція та інші заходи, покликані сприяти розвитку цієї форми ТКС.

О. Демедюк зауважує, що реалізація кластерної політики ЄС є частиною його промислової політики. Особливої уваги з боку ЄС кластери набули у 2008 р., коли вийшло «Повідомлення Європейської комісії щодо кластерів світового рівня в Європейському Союзі: імплементація широкої інноваційної стратегії». У наступному програмному періоді розвиток кластерів отримав не меншу увагу в Європейському Союзі. У 2014 р. вийшло «Повідомлення Європейської Комісії щодо промислового ренесансу в Європі». У ньому акцентується увага на кластерах як інструментах сприяння та полегшення міжсекторної та транскордонної співпраці, а також на методах розвитку та інтернаціоналізації малих і середніх підприємств. Тоді ж Європейська Комісія прийняла «Постанову №651/2014 щодо визнання деяких категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком під час застосування статей 107 і 108 Договору про функціонування Європейського Союзу», в якій передбачена підтримка та фінансова допомога ЄС для інноваційних кластерів у розмірі 7,5 млн євро на кластер [4, с. 58].

Новий напрям розвитку транскордонних кластерів з'явився у 2009 р. Створена Ініціатива європейських кластерних досягнень була покликана покращити ефективність їх менеджменту. Трохи згодом ця ініціатива працювала також як програма фінансування, а в 2019 році за її допомогою відбиралися нові проекти в межах програми «COSME» (програма конкурентоспроможності серед малого та середнього бізнесу).

Варто зауважити, що транскордонні кластери часто реалізують різні проекти, які не пов'язані з розвитком самих кластерів. Наприклад, проекти «CLUSTRAT» у Центральній Європі та мережа «VANGUARD».

Загалом, транскордонні кластери – одна з найефективніших форм сучасної транскордонної співпраці, що стосується підприємств з різних галузей для взаємного доповнення та конкуренції.

Європейські угруповання територіального співробітництва (ЕУТС) та Об'єднання євро регіонального співробітництва (ОЕС).

Нові форми ТКС, Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС), що з'явилися у 2006 році, були затверджені Європарламентом та Радою Європи в межах Регламенту №1082/2006. Даний регламент стверджує, що Європейські угруповання територіального співробітництва – це угруповання, створені з метою полегшення та сприяння транскордонному, транснаціональному та/чи міжрегіональному співробітництву між членами ЄС в цілях зміцнення економічного та соціального єднання. Варто наголосити, що ЄУТС створюються переважно не для вирішення таких глобальних проблем (порівняно з євро регіонами), як розвиток демократії, соціально-економічний розвиток, безпека та ін., а здебільшого для вирішення точкових завдань або ж одного конкретного завдання. При цьому фінансування ЄУТС здійснюється частково за рахунок членських внесків країн-партнерів та частково дофінансуванням ЄС.

Головні ознаки ЄУТС, які відрізняють їх від інших форм регіональної політики ЄС:

- статус юридичної особи;
- виступають суб'єктом держави, в якій знаходиться штаб-квартира організації (можливість придбати і розпоряджатись майном, наймати персонал, мати власний бюджет тощо);
- до їх складу можуть входити країни, регіональні та місцеві органи влади, органи публічного права;
- фінансування через ЄФРР, Фонд єднання тощо;
- співпраця в їх межах може відбуватись на прикордонному, транснаціональному та/або міжрегіональному рівнях [14].

Для створення ЄУТС не потрібно жодних попередньо укладених міжнародних угод, що значно полегшує їх організацію. Управління ЄУТС також здійснюється багаторівнево, що полегшує їх функціонування.

Серед лідерів за кількістю створених ЄУТС Угорщина та Франція (по 24 ЄУТС). Також варто відзначити Іспанію (16), Словаччину (15), Італію (9) та Німеччину (10). Такі форми співпраці присутні також в усіх європейських країнах, що межують з Україною. Зокрема, в Румунії діють 6 ЄУТС, в Польщі – 4. Географічний розподіл цих форм транскордонної співпраці нерівномірний. Більшість з них знаходяться у Центральній Європі вздовж кордонів Угорщини, у Західній Європі (Франція, Німеччина, Бельгія, Голландія, Люксембург) та у Середземномор'ї (Іспанія, Португалія, Греція, Словаччина, Італія, Кіпр) [5, с. 7-8].

Ця нова форма ТКС використовується і нашою державою. В рамках пріоритетів політики Європейської Комісії економічної і соціальної європейської інтеграції – Європейського територіального співробітництва, 26 жовтня 2015 р. рішеннями Закарпатської обласної ради України та Загальних зборів Саболч-Сатмар-Березької області та місцевим самоврядуванням міста Кішварда (Угорщина) було створено Європейське об'єднання територіального співробітництва з обмеженою відповідальністю ТИСА. ЄОТС створено на території близько 20 тис. км² (5 936 км² в Угорщині та 12 777 км² в Україні) з населенням близько 2 млн осіб (1 258 млн в Україні та 0,577 млн в Угорщині). Штаб-квартира об'єднання знаходиться в Кіш-

варді, офіс об'єднання також знаходиться і в Ужгороді. Бюджет ЄОТС становить €40 тис., і його діяльність керується законодавством Угорщини. Структура складається з Генеральної асамблеї, що є головним органом, який приймає рішення, а також Наглядової ради. Як зазначає фахівчиня в цій сфері, професорка Є.Б. Кіш, ідея створення ЄОТС ТИСА полягала у тому, щоби започаткувати оптимальну та ефективну модель співпраці між Україною та Угорщиною (ЄС), яка б допомогла активізувати та підняти розвиток регіонів на основі загальноєвропейських стандартів.

Перші два роки діяльності займалося підготовкою Інтегрованої територіальної стратегії, яка згідно з діючими програмами розвитку, включила в себе, зокрема, й пропозиції щодо потенційних можливостей спільної реалізації соціальних, екологічних та інфраструктурних проєктів через ЄОТС ТИСА. Стратегію у 2017 р. успішно презентовано в Брюсселі, у Комітеті регіонів ЄС, Ужгороді та Кішварді. Першим завданням ЄОТС ТИСА стало підготовка проєкту по будівництву в області сміттєпереробного заводу. Другий проєкт подано до ЄС за сприяння та активної підтримки Міністерського комісаріату з питань Стратегії ЄС для Дунайського регіону Міністерства зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини, на виконання рекомендацій Доповіді Консультативної місії ЄС з вирішення проблем Солотвинського солерудника. Ще один проєкт стосується розвитку туризму прикордонних регіонів. Також Об'єднання отримало грант для проведення міжнародних конференцій на тему: «Сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції України на прикладі Закарпаття», які відбулися 22 березня в угорському місті Кішварда і 25 травня в Ужгороді (2018 р.). Участь у заходах взяли представники Комітету регіонів ЄС, Європарламенту, уряду Угорщини.

В 2018 році ЄОТС ТИСА стало стороною проєкту ZeroWaste «Співпраця в галузі управління відходами Тиса», яке передбачає будівництво полігону твердих побутових відходів та сміттесортувального заводу в с. Яноші Берегівського району (загальна сума 5 млн євро), а також проєкту «Екологічна оцінка можливостей відновлення природних ресурсів у Солотвино з метою запобігання подальшому забрудненню басейну Верхньої Тиси через підготовку комплексної системи моніторингу РЕВІТАЛ 1» (загальна сума близько 1 млн євро) мають особливу вагу для Закарпаття. Наразі триває підготовка до підписання грантових угод.

Слід констатувати, що ЄС приділяє значну увагу ЄОТС ТИСА за участю української сторони і зазначає його важливість, оскільки це перше таке об'єднання, створене з країною, яка не є членом ЄС – але, його функціонування свідчать про позитивний вплив такої форми співпраці територіальних громад Закарпатської області України та країн-членів ЄС.

Станом на 2017 р. сфери діяльності ЄУТС можна було розділити наступним чином: туризм (39), захисту навколишнього середовища (29), культури та спорту (35), транспорту та інфраструктури (31) та освіти (29). Та спектр реалізації проєктів у рамках цих об'єднань не обмежується цими сферами, поле їхньої діяльності є дуже широким і включає проблематику зміни клімату, соціальних відносин, зайнятості молоді, розвит-

ку сільських територій, просторового розвитку, громадянської оборони, проведення досліджень тощо [5, с. 8]. Остання звітність щодо діяльності ЄУТС в ЄС датується весною 2020 р. і подає відомості за 2018–2019 рр. В загальному зберігаються ті самі тенденції, втім за два роки кількість ЄУТС в Європі збільшилась на 6. Точні відомості по напрямкам діяльності ЄУТС в офіційному рапорті не подається [17].

Разом з тим дослідники виокремлюють кілька недоліків ЄУТС:

- юридичні особи приватного права не можуть стати членами цього угруповання;
- можливість правової невизначеності, оскільки учасники мають різну національну правову базу;
- учасники угруповання можуть мати різний правовий статус.

Якщо говорити про Об'єднання євро регіонального співробітництва (ОЄС), – то це орган транскордонного чи міжтериторіального співробітництва, який створений за участю двох сторін. Перша сторона – це територіальні громади або влади двох або більше держав, державні чи приватні юридичні особи тощо. Друга сторона – асоціації органів влади. Мета ОЄС – просування, підтримка, стабілізація та покращення співробітництва між цими двома сторонами задля людського добробуту [13, с. 225].

Особливістю Об'єднань євро регіонального співробітництва є те, що окрім територіальних об'єктів, держав чи юридичних осіб, вони можуть включати до своєї роботи і неприбуткові організації. Цим вони відрізняються від ЄУТС, які не можуть включати приватні підприємства. Відмінність між ЄУТС та ОЄС можна знайти і в їх завданнях. Якщо завдання першої форми – це передусім економічна і соціальна згуртованість, то ОЄС можуть цим не обмежуватись [16].

Ще однією важливою відмінністю ЄУТС від ОЄС є склад учасників. Зокрема, ЄУТС може функціонувати тільки в рамках країн-членів ЄС, а ОЄС може залучати до роботи будь-які країни, які ратифікували у себе Третій додатковий протокол Мадридської конвенції [1]. Таким чином ОЄС є дещо гнучкішим та перспективним різновидом транскордонної співпраці. Ця форма ставить собі також за мету залучення нових гравців, підтримка та розвиток населення, заохочення до участі всіх зацікавлених [11, с. 34].

Зважаючи на те, що ОЄС – це юридична особа, ця форма має право на свій бюджет, на ухвалення нових контрактів, залучення персоналу. Одним словом, їй доступні чи не всі процеси, які розширюють можливості євро регіональної співпраці та укладання договорів з іншими формами ТКС.

Як зазначають фахівці, у майбутньому такі об'єднання теж займуть своє місце в сфері транскордонного співробітництва конкретних суб'єктів в Європі, оскільки несуть в собі місію зближення третіх країн з країнами-членами ЄС. Але на даний час перешкоди, з якими стикаються держави та регіональні органи влади бажаючи розвивати ОЄС, є надто вагомими, від бюрократичних бар'єрів та браку політичної волі до адміністративних структур, які значно відрізняються у різних країнах. Важливим фактором також є те, що деякі сусідні Європі країни перебувають у стані кризи, а в такому середовищі особливо складно мотивувати потен-

ційних учасників даних об'єднань в Європі виходити за рамки ЄС, щоб організувати їх разом з третіми країнами. Крім того, після того, як в 2013 році був прийнятий Регламент 1302, яким було передбачено можливість створення ЄОТС за участю лише однієї країни-члена ЄС, увага усіх зацікавлених сторін зосередилась на створенні саме ЄОТС, оскільки вони вже мають значну історію ефективного функціонування. Тому поява ОЄС залежить від скоординованих цілеспрямованих спільних дій європейських учасників та регіональних і місцевих органів влади нашої держави [5].

Отже, нормативна регламентація повноважень представницьких органів місцевого самоврядування в частині участі в ЄОТС та ОЄС, здійснена в вересні 2018 року надала поштовх якісним змінам, які повинні значно спростити механізм участі територіальних громад в таких утвореннях з боку української сторони, що, в свою чергу, сприятиме активізації процесу діяльності ЄОТС України та сприяти її євроінтеграційному курсу.

Транскордонні промислові зони та парки та транскордонне партнерство. Транскордонні промислові зони та парки можуть виступати певним випробуванням стимулювання технологічного виробництва. Разом з тим це доволі дієвий спосіб економічного стимулювання відсталих регіонів. Головна причина цього – можливість значно розвантажити потенційного інвестора від значних капіталовкладень. Розглянемо головні особливості транскордонних промислових зон та парків.

На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, значна поширеність промислових парків у світі обумовлена такими чинниками:

- вони дозволяють підвищити інвестиційну активність в економіці, адже сама суть функціонування індустріальних парків полягає в залученні інвестицій, до того ж, як правило, у виробництво високо-технологічної продукції. Крім того, додатковим джерелом інвестицій є держава, яка фінансує розвиток інфраструктури;
- вони дозволяють залучити іноземних інвесторів з їхніми капіталом та технологіями в економіку країни шляхом надання певних субсидій у спосіб, що не суперечить міжнародним нормам. Завдяки впровадженню індустріальних парків держава отримує легітимну можливість (з точки зору норм і правил СОТ) «субсидувати» інвестиційну діяльність, знижуючи реальні витрати бізнесу, що створює інвестиційний клімат, привабливий для іноземних інвесторів;
- розвиток індустріальних парків дозволяє економічно, екологічно та естетично структурувати населені пункти, «очистивши» міста від промислового виробництва. Концентрація промислового виробництва на обмежених площах за межами житлових, історико-культурних та рекреаційних територій не лише робить економіку громади більш ефективною через зниження трансакційних витрат, але й дозволяє покращити якість життя та екологічний стан у відповідному населеному пункті.

Щодо фізичних властивостей промислових парків, то, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, їхня площа зазвичай – в

межах від кількох десятків до кількох сот гектарів. Сьогодні спостерігається тенденція до розширення середньої площі промислових парків. Це може пояснюватись бажанням органів влади де-факто винести за межі міста діючі промислові центри (як з позицій екології, так і з позиції більшої рентабельності) [18].

Транскордонні промислові парки здебільшого активізують промисловий потенціал регіону та сприяють його інноваційно-технічному піднесенню. Іншою важливою ознакою є те, що діяльність промислових парків часто супроводжується створенням значної кількості робочих місць. Негатив подібних форм проявляється передусім у тому, що високотехнологічна промисловість часто супроводжується значним забрудненням атмосфери. Приклад одного із найуспішніших промислових парків у Центральній Європі надає А. Лебедева. Зокрема це «Хайлігенкройц–Сентготтхард», в межах якого розташовані біля 30 фірм машинобудівної, будівельної, харчової промисловості, транспорту, логістики, консалтингу тощо. Ще одним прикладом можна назвати промисловий Парк Access Гмюнд – Чеське Веленіце, що є першим європейським транскордонним бізнес – парком з комплексним центром обслуговування. У даному парку розміщено понад 40 високотехнологічних фірм (з них 33 розташовуються на австрійській стороні, а інші – на чеській) [9, с. 11-12].

Що стосується фінансової сторони організації транскордонних промислових парків, то у розвинутих країнах (Франція, Великобританія, Німеччина) створення індустріальних та технологічних умов відбувається шляхом приватного капіталовкладення. При чому інвестиції йдуть на створення наукових продуктів чи високотехнологічних товарів. Подібні тенденції спостерігаються також в країнах Центральної Європи (Польща, Угорщина), які поступово за темпами розвитку намагаються догнати лідерів.

Для транскордонних регіонів, які розташовуються на периферії Європейського Союзу, спостерігається дещо інша тенденція. По-перше, інвестиційна привабливість там дещо менша, тому в розвиток транскордонних промислових парків нерідко залучаються місцеві громади. Окрім того, пріоритетом виробництва там виступають товари менш дорогі товари широкого вжитку. В таких місцевостях транскордонні промислові зони особливо корисні, адже дозволяють знизити рівень безробіття та покращити загальний економічний потенціал регіону.

Ще однією важливою формою ТКС є транскордонне партнерство. Цей вид транскордонної співпраці здійснює свою діяльність на основі добровільного об'єднання зусиль двох або більше територіальних громад, їх представницьких органів, громадських організацій, місцевих органів виконавчої влади, юридичних або фізичних осіб з різних боків кордону. Таке партнерство функціонує на засадах укладеного статуту чи рамкової угоди для виконання спільних проектів та програм транскордонного співробітництва, що стосуються вирішення соціальних, наукових, освітніх та культурних завдань [37, с. 35]. Воно відрізняється відносною простотою та функціонує на основі підписаних між юридичними особами домовлено-

стей. Типові приклади такої співпраці зустрічаються в туристичній сфері, пасажирських перевезеннях тощо.

Найбільш яскравим прикладом партнерства, на основі якого можна дослідити процедуру організації та функціонування партнерств у світі, є мережа партнерств під егідою EURES (Європейська служби зайнятості). Станом на січень 2018 р. в Європі функціонує 19 транскордонних партнерств за участю 18 країн. Їх метою є задоволення потреби в інформації й забезпечення трудової мобільності в транскордонних регіонах. Усі партнерства об'єднують служби зайнятості та професійної підготовки, організації 39 роботодавців і профспілок, місцеві органи влади та інші установи, що займаються питаннями зайнятості і професійної підготовки [10, с. 38-39].

Загалом можна констатувати, що кожна з форм сучасних транскордонної співпраці має свої переваги і недоліки. Деякі з них зосереджені виключно на досягненні економічної вигоди та розвитку регіону, інші ж можуть собі дозволити включити у завдання певні культурні та соціальні функції. Вибір форм ТКС також зумовлений галуззю господарства, інвестиційною привабливістю регіону тощо.

Однак у функціонуванні сучасних форм транскордонного співробітництва наявні проблеми які потребують вирішення.

Типовою проблемою функціонування єврорегіонів, що прямо впливає із їх розмірів, є охоплення території кількох країн, чие транскордонне законодавство, пільгова політика та інші особливості суттєво відрізняється. Це провокує зменшення результативності такої співпраці, обережність з боку інвесторів, яким складно підрахувати реальні кошториси та витрати майбутнього підприємства тощо.

Що стосується ЄУТС та ОЕТ, то у 2016 році Комітет Регіонів ЄС провів анкетування серед ЄОТС щодо перешкод, з якими вони стикаються у своїй діяльності. Більшість з них зазначають, що найбільшими проблемами є регулятивні та законодавчі [5, с. 11]. Це спричинено тим, що не кожна країна в ЄС має прийнятий документ, який би уточнив та пояснював всі процеси під час створення та діяльності ЄУТС та ОЕТ. А до країн поза межами ЄС такої вимоги взагалі немає, оскільки вони не мають права організувати ці форми ТКС, а тільки бути їх учасником. Звісно, найбільші регулятивні проблеми спостерігаються в діяльності саме тих ОЕТ, які співпрацюють з країнами, що не входять до ЄС.

Ще однією вагомою проблемою інколи виступають повноваження місцевих та регіональних органів влади. Річ в тім, що, як показує практика, ці органи найбільше впливають на діяльність інституціоналізованих форм ТКС, а також найчастіше є їх учасниками. Наприклад, з 65 ЄУТС 24 функціонують за участі місцевої влади, 7 – за участі місцевої і регіональної влади, і ще 17 – за участі регіональної влади [5, с. 12]. Тому максимально важливо, щоб ці органи мали всі необхідні повноваження для успішної реалізації завдань ТКС.

З іншого боку, інколи проблеми ефективності місцевих влад зумовлені не браком повноважень, а банальним небажанням працювати. Часто побутує думка, що від місцевої влади нічого не залежить, що «більш

розумні та досвідчені» представники центральної влади все вирішать. Це спричиняє те, що органи місцевої влади часто не користуються можливостями (в тому числі й грантовими) для розвитку транскордонної співпраці в будь-яких формах. Також не можна вдаватися в надмірну ідеалізацію європейських цінностей, адже жага до наживи та особистого зиску – це загальнолюдська риса. Інколи особисті амбіції місцевих чиновників стоять на заваді успішної реалізації транскордонного проекту (наприклад, щоб уникнути конкуренції для власного підприємства) [6, с. 76].

Що стосується транскордонних промислових зон та парків, то, як ми вже згадували, однією з проблем може виступати екологічний чинник. Справа в тому, що значна частина (якщо не більшість) транскордонних промислових парків зайнята в важкій промисловості, машинобудівництві, хімічній промисловості тощо. Бажання максимізувати прибутки для інвесторів може штовхати на ігнорування певних екологічних засад.

Для діяльності транскордонних промислових парків інколи проблемою може стати надмірність пільг. Європейська практика функціонування таких форм ТКС передбачає доволі значні пільги в різних варіаціях (пільгові канікули, дешеві акції, використання державного майна тощо). Логіка ЄС передбачає максимально спростити організацію підприємства для інвестора та заохотити його активно вкладатися в розвиток регіону. Проблема полягає в тому, що багато видів пільг передбачаються на певний термін, і доволі частими є випадки, коли компанії активно створюють та розвивають промислові парки на термін дії податкових пільг, а після завершення терміну дії пільг – звертають діяльність та переносяться в інший регіон в пошуках нових пільг. Така переривчастість, звичайно ж, не може значно вплинути на соціально-економічний розвиток регіону.

Іншою типовою проблемою промислових парків є приклади навантаження на природні ресурси, погіршення автодорожньої інфраструктури через надмірну кількість вантажівок тощо. Це веде до погіршення відносин з місцевим населенням, особливо якщо до роботи на таких транскордонних парках залучаються представники нації, про яких у місцевого населення є негативні історичні спогади. Як наслідок – соціальна напруга, статистичне збільшення злочинів тощо.

Зважаючи на те, що транскордонні промислові парки охоплюють значно менше території ніж ОЕС та ЄУТС (не говорячи вже про євро регіони), інколи трапляються профіцити потужностей. Мова йде про створення таких промислових парків, які економічно не обумовлені. Наприклад, створення місцевою адміністрацією нової («своєї») промислової зони, незважаючи на те, що неподалік вже успішно функціонує подібна форма ТКС [18].

Важливо також зазначити, що в країнах ЄС індустріальні парки все частіше застосовують у сфері венчурного бізнесу та управлінських інновацій. Тоді як найбільш розвинуті країни Європи (Франція, Німеччина, Великобританія) зазвичай формують промислові парки задля залучення капіталу у сферу науково-дослідної діяльності та випуску високотехнічних товарів, трансрегіональні промислові парки на периферії здебільшого ма-

ють бути сфокусовані на масовому виробництві товарів широкого вжитку, оскільки це може вирішити багато соціальних проблем, зокрема зменшити соціальну напругу, знизити рівень безробіття тощо.

Висновки. Отже, найбільш перспективними формами ТКС на сьогодні виступають транскордонні кластери та ОЕС. Перша – через свою схильність до консолідації різних за напрямком підприємств задля технологічної та маркетингової експансії, що акумулює позитивну конкуренцію та стимулює розвиток регіону. Перевага ОЕС ж полягає у її великій юридичній свободі, інвестиційній привабливості та можливості тісної співпраці з країнами, що не входять до Європейського Союзу.

Майже всім вищезазначеним формам ТКС притаманні проблеми з регуляцією та невпорядкованістю законодавчих норм в країнах-учасниках співпраці. Я. Калат зазначає, що останнім часом в Європі ведуться дискусії щодо підписання Європейської транскордонної конвенції. Це добровільний інструмент, яким можуть користуватись місцеві та регіональні органи влади, щоб вирішувати адміністративні та законодавчі проблеми. На практиці вона дозволить застосовувати адміністративні чи законодавчі положення іншої країни після погодження з відповідним національним органом та у разі необхідності – введення його в національне законодавство. Перевага даного інструменту в тому, що він буде швидшим та ефективнішим, ніж міжурядові угоди. Нині ведуться активні обговорення такої конвенції, найбільшими прихильниками цього інструменту виступають Франція та Люксембург. Зараз важко сказати, чи вона стосуватиметься лише країн-членів ЄС, але оскільки ідея такої конвенції виникла з метою усунення проблем діяльності в рамках ЄОТС, де дозволена участь третіх країн, можна сподіватись, що Україна також зможе скористатись її перевагами. Втім, для окремих форм можна виділити особливі проблеми. Для єврорегіонів – це надмірна масштабність, яка інколи охоплює сотні кілометрів різних країн з суттєвими відмінностями як в економічній складовій, так і в історико-культурних особливостях. Для ЄУТС та ОЕС доволі частою проблемою є недостатній рівень автономії регіональної влади, яка досить активно залучена у процес транскордонної співпраці. Що стосується транскордонних промислових зон та парків, тут варто відзначити проблему із надмірними пільгами, якими країни ЄС заманюють інвесторів, а також доволі часте використання цієї форми ТКС в екологічно шкідливих формах господарства. Транскордонна співпраця як найменша форма має також найбільш популярні проблеми: рівень залучення місцевої влади, корупція, проблеми диспропорції економічного розвитку між районами тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань

- еврорегіонального співробітництва (ОЕС) від 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text
2. Бенчак О. Ф. Виміри кордонів і транскордонних взаємодій у соціологічному дискурсі: монографія. Ужгород: РІК-У, 2022. 184 с.
  3. Гоблик В. В. Інституційно-організаційні форми співпраці в межах транскордонних регіонів європейського союзу // Економіка та держава. 2015. № 3. С. 11–14.
  4. Демедюк О. П. Перспективи розвитку транскордонних кластерів в прикордонних областях Західної України // Регіональна економіка. 2020. №2 (96). С. 58–71.
  5. Калат Я. Я. Імплементация європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи: доповідна записка. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2017. 16 с.
  6. Ковальов В. Г. Роль органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві: організаційно-правові засади // Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 2 (25). С. 73–78.
  7. Копилюк О. І., Куцаб П. Особливості формування і реалізації стратегії розвитку транскордонного співробітництва // Регіональна економіка. 2019. №1(91). С. 31–38.
  8. Кулчар Т. Ф. Принципи, механізми та форми транскордонного співробітництва регіонів Європи // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія» / ред.кол.: М. М. Вегеш (гол. ред.), Д. Д. Данилюк, С. В. Віднянський та ін. Ужгород: видавництво УжНУ «Говерла», 2012. Вип. 29. С. 123–128.
  9. Лебедева А. Ю. Формування класифікаційних ознак, рівнів та напрямків розвитку форм транскордонного співробітництва // International Scientific Journal. 2017. С.1–17.
  10. Маркович В. В. Соціально-економічна ефективність транскордонного співробітництва України в умовах європейської інтеграції: дис. ... канд. екон. наук. спец. 08.00.02. Львів, 2017. 211 с.
  11. Мікула Н. А. Єврорегіональне співробітництво в системі транскордонної співпраці // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 4. С. 28–38.
  12. Петров П. Ю. Стратегічне забезпечення транскордонного співробітництва // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 3 (107). С. 181–188.
  13. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС. Львів: Ліга Прес, 2013. 436 с.
  14. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва. НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2010. 150 с. URL: http://eep.org.ua/files/MR_NewForms.pdf
  15. Янків М. М. Організаційно-економічне забезпечення розвитку українсько-польського транскордонного регіону [Рукопис] дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.05 - розвитку продуктивних сил і регіон. екон. НАН України ДУ «Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долишнього НАН України». URL: https://ird.gov.ua/irdd/d20210507_a805_YankivMM.pdf
  16. Alice Engl. Future Perspectives on Territorial Cooperation in Europe: The EC Regulation on a European Grouping of Territorial Cooperation and the Planned

- Council of Europe Third Protocol to the Madrid Outline Convention concerning Euroregional Co-operation Groupings. URL: www.eurac.edu/edap_(дата звернення: 07.05.2022).
17. EGTC monitoring report 2018–2019. URL: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/ressources/Documents/CoR-EGTC-monitoring-report-final-study-2019.pdf>
  18. Молдован О. «Щодо механізмів запровадження індустріальних парків в Україні»: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-mekhanizmv-zaprovadzhennya-industrialnikh-parkiv-v-ukraini>

REFERENCES

1. Protokol № 3 do Yevropeys'koyi ramkovoyi konventsii pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorial'nymy obshchynamy abo vlastyamy stosovno ob'yednan' yevrorehional'noho spivrobitnytstva (OYES) vid 2009 r. [Protocol No. 3 to the European Framework Convention on Cross-Border Cooperation between Territorial Communities or Authorities Regarding Associations of Euroregional Cooperation (OEU) from 2009]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text [in Ukrainian].
2. Benchak, O. (2022). Vymiry kordoniv i transkordonnykh vzayemodiy u sotsiolohichnomu dyskursi [*Dimensions of borders and cross-border interactions in sociological discourse*]. Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
3. Goblyk, V.V. (2015). Instytutsiyno-orhanizatsiyni formy spivpratsi v mezhakh transkordonnykh rehioniv yevropeys'koho soyuzu [Institutional and organizational forms of cooperation within the cross-border regions of the European Union]. *Ekonomika ta derzhava - Economics and the state*, 3, 11–14 [in Ukrainian].
4. Demediuk, O. P. (2020). Perspektyvy rozvytku transkordonnykh klasteriv v prykordnykh oblastiakh Zakhidnoyi Ukrayiny [Prospects for the development of cross-border clusters in the border regions of Western Ukraine]. *Rehional'na ekonomika - Regional economy*, 2 (96), 58–71 [in Ukrainian].
5. Kalat, Y. Y. (2017). mplementatsiya yevropeys'koho dosvidu funktsionuvannya instytutsionalizovanykh struktur transkordonnoho spivrobitnytstva v Ukrayini: problemy ta perspektyvy [*Implementation of the European experience of the functioning of institutionalized structures of cross-border cooperation in Ukraine: problems and prospects*]. DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny». L'viv [in Ukrainian].
6. Kovalev, V. G. (2020). Rol' orhaniv mistsevoho samovryaduvannya u transkordonnomu spivrobitnytstvi: orhanizatsiyno-pravovi zasady [The role of local self-government bodies in cross-border cooperation: organizational and legal foundations]. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya - Public administration and customs administration*, 2 (25), 73–78 [in Ukrainian].
7. Kopylyuk, O. I., & Kutsab, P. (2019). Osoblyvosti formuvannya i realizatsiyi stratehiyi rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva [Peculiarities of the formation and implementation of the strategy for the development of cross-border cooperation]. *Rehional'na ekonomika - Regional economy*, 1(91), 31–38 [in Ukrainian].

8. Kulchar, T. F. (2012). Pryntsypy, mekhanizmy ta formy transkordonnoho spivrobitnytstva rehioniv Yevropy [Principles, mechanisms and forms of cross-border cooperation of European regions]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Istoriya» - Scientific Bulletin of Uzhgorod University. "History" series, 29*, 123–128 [in Ukrainian].
9. Lebedeva, A. Y. (2017). Formuvannya klasyfikatsiynykh oznak, rivniv ta napryamkiv rozvytku form transkordonnoho spivrobitnytstva [Formation of classification features, levels and directions of development of forms of cross-border cooperation]. *International Scientific Journal*, 1–17 [in Ukrainian].
10. Markovych, V. V. (2017). Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny v umovakh yevropeys'koyi intehratsiy [Socio-economic effectiveness of cross-border cooperation of Ukraine in the conditions of European integration]. *Candidate's thesis*. L'viv [in Ukrainian].
11. Mikula, N.A. (2014). Yevrorehional'ne spivrobitnytstvo v systemi transkordonnoyi spivpratsi [Euroregional cooperation in the system of cross-border cooperation]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 4, 28–38 [in Ukrainian].
12. Petrov P. Y. (2014). Stratehichne zabezpechennya transkordonnoho spivrobitnytstva [Strategic provision of cross-border cooperation]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 3 (107), 181–188 [in Ukrainian].
13. Problemy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny v umovakh rozshyrenoho YES [Problems of the development of cross-border cooperation of Ukraine in the conditions of the enlarged EU]. L'viv: Liha Pres, 2013. 436 p. [in Ukrainian].
14. Rekomendatsiyi shchodo vprovadzhennya novykh form transkordonnoho spivrobitnytstva. NAN Ukrayiny. In-t rehional'nykh doslidzhen [Recommendations regarding the implementation of new forms of cross-border cooperation. NAS of Ukraine]. In-t rehional'nykh doslidzhen. L'viv, 2010. Retrieved from http://eep.org.ua/files/MR_NewForms.pdf [in Ukrainian].
15. Yankiv, M. M. Orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennya rozvytku ukraïns'ko-pol's'koho transkordonnoho rehionu [Organizational and economic support for the development of the Ukrainian-Polish cross-border region]. *Candidate's thesis*. NAN Ukrayiny DU «In-t rehion. doslidzh. im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny. Retrieved from https://ird.gov.ua/irdd/d20210507_a805_YankivMM.pdf [in Ukrainian].
16. Alice Engl. Future Perspectives on Territorial Cooperation in Europe: The EC Regulation on a European Grouping of Territorial Cooperation and the Planned Council of Europe Third Protocol to the Madrid Outline Convention concerning Euroregional Cooperation Groupings. Retrieved from www.eurac.edu/edap [in English].
17. EGTC monitoring report 2018–2019. Retrieved from <https://portal.cor.europa.eu/egtc/ressources/Documents/CoR-EGTC-monitoring-report-final-study-2019.pdf> [in English].
18. Moldovan, O. Shchodo mekhanizmiv zaprovadzhennya industrial'nykh parkiv v Ukrayini: analitychna zapyska [Regarding the mechanisms of introducing industrial parks in Ukraine: analytical note]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-mekhanizmiv-zaprovadzhennya-industrial-nikh-parkiv-v-ukraini> [in Ukrainian].